

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام او که نامش
آغازگر این دفتر است.

﴿

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

منزهی تو، ما نمی‌دانیم جز آنچه تو خود به ما تعلیم فرمودی، که تویی دانا و حکیمی (بقره، ۳۲).

﴾

پژوهش و نگارش علمی

با رویکرد پایان‌نامه نویسی

تألیف:

دکتر هادی پورشافعی

«عضو هیئت علمی دانشگاه بیرجند»

انتشارات آوای نور

تهران - ۱۳۹۳

سرشناسه	: پورشافتی، هادی، ۱۳۴۲ -
عنوان و نام پدیدآور	: پژوهش و نگارش علمی با رویکردِ پایان‌نامه‌نویسی / تالیف هادی پورشافتی.
مشخصات نشر	: تهران: آوای نور، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۴۴۰ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۳۰۹-۰۷۴-۳
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
موضوع	: پایان‌نامه‌ها-- شیوه‌نامه
موضوع	: پایان‌نامه‌ها -- نویسندگی
موضوع	: تحقیق -- روش‌شناسی
موضوع	: گزارش‌نویسی علمی وفنی
رده بندی کنگره	: LB۱۳۹۲۳۶۹ ۴پ۸۶پ/
رده بندی دیویی	: ۴۲/۰۰۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۳۲۲۴۸۲

پژوهش و نگارش علمی، با رویکردِ پایان‌نامه نویسی

تالیف: دکتر هادی پورشافتی

ناشر: انتشارات آوای نور

صفحه‌آرا: منیرالسادات حسینی

چاپ اول ۱۳۹۳

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

صحافی: نشاط

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۰۹-۰۷۴-۳

■ نشانی: تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهید وحید نظری

پلاک ۹۹، تلفن: ۶ و ۶۶۹۶۷۳۵۵، ۰۹۱۲۲۰۰۴۵۵۷، شماره: ۶۶۴۸۰۸۸۲

■ نمایندگی فروش: تهران، خیابان انقلاب، شماره ۱۲۱۲، کتابفروشی گوتنبرگ

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

قیمت ۲۵۰۰۰ تومان

با تو، یاد هیچکس نبود روا
تابدین بس عیب ما پوشیده ای
متصل گردان به دریاهاى خویش
وارهانش از هوا و زخاکِ تن
کارمء، سهوست و نسیان و خطا
من همه جهلم مرا ده صبر و حلم

ای خدای فضل تو حاجت روا
این قدر، ارشاد، تو بخشیده ای
قطره دانش که بخشیدی ز پیش
قطره علم است اندر جان من
کار تو، تبدیل اعیان و عطا
سهو و نسیان را مُبَدِّل کن به علم

(مثنوی معنوی، دفتر اول و پنجم)

این اثر را به یاد و خاطره مهربان پدر، پیوند می‌زنم
که اینک گویی در پس خاموشی قرون خفته است.
وبا احترام بی حد به پیشگاه منیع مادرم؛
او که اسطوره مهربانی است و تندیس شکیبایی و
همسر معزز و فرزندانم که امید و گرمی زندگی ام شده‌اند.

فهرست کلی

بخش اول) درآمدی بر مباحث کلی پژوهش و پایان نامه

۲۷	فصل اول) ماهیت پژوهش و پایان نامه
۵۵	فصل دوم) انتخاب موضوع پژوهش
۸۹	فصل سوم) نگارش علمی پژوهش

بخش دوم) ساختار پایان نامه(فصول پایان نامه)

۱۳۵	فصل اول) کلیات پژوهش
۱۸۳	فصل دوم) مبانی نظری و پیشینه پژوهش
۲۰۱	فصل سوم) روش شناسی پژوهش
۳۱۷	فصل چهارم) یافته‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل آن
۳۳۹	فصل پنجم) نتیجه گیری، بحث و پیشنهادها

بخش سوم) تکمیل و گزارش نهائی پایان نامه

۳۶۱	فصل اول) تدوین چکیده و مقاله پژوهشی مستخرج از پایان نامه
۳۹۹	فصل دوم) آمادگی‌های جلسه دفاع، اصلاح نهایی و صحافی

فهرست تفصیلی

پیشگفتار	۱۷
مقدمه	۱۹

بخش اول) درآمدی بر مباحث کلی پژوهش و پایان نامه

فصل اول) ماهیت پژوهش و پایان نامه.....	۲۷
درباره فصل	۲۷
ماهیت پژوهش و علم	۲۸
برخورد با مسئله و ویژگی‌های پژوهش علمی.....	۲۹
اقدامات فکری در پژوهش	۳۰
علم و پژوهش	۳۲
کارکردهای علم	۳۳
انواع پژوهش	۳۶
-پژوهش بر مبنای غایت و هدف	۳۸
-پژوهش بر مبنای روش	۴۱
پژوهش و مقاطع تحصیلی درآموزش عالی	۴۲
پایان نامه (تعریف، ویژگی‌ها و اهمیت آن در دوره‌های مختلف آموزشی)	۴۳
نقش آفرینان پایان نامه	۴۷
اهداف پایان نامه	۴۹
وظایف استاد راهنمای پایان نامه	۵۰
قسمت‌های پایان نامه (دریک نگاه)	۵۱
فصل دوم) انتخاب موضوع پژوهش	۵۵
درباره فصل	۵۵
انتخاب موضوع پژوهش، اهمیت و معیارها	۵۶
منابع انتخاب موضوع	۵۹
اقدامات اساسی در پایان نامه	۵۹
مراحل پیشنهادی در انتخاب موضوع	۶۰
نکات مهم درانتخاب موضوع پژوهش	۶۴
طرح عنوان پژوهش به صورت سؤال(پرسش آغازین)	۶۸

۷۰	.....	ملاحظات انتخاب موضوع
۷۱	.....	نگارش عنوان پژوهش
۷۳	.....	اشتباه هایی در صورت بندی مسئله یا موضوع پژوهش
۷۳	.....	چند مهارت اساسی برای آغاز پژوهش
۷۹	.....	قانون پارتو (هشتاد - بیست)
۸۰	.....	برای مطالعه بیشتر
۸۰	.....	انتخاب حوزه ها و متغیرهای مطالعاتی پژوهش، به منظور انتخاب موضوع
۸۹	.....	فصل سوم) نگارش علمی پژوهش
۸۹	.....	درباره فصل
۹۰	.....	انگیزه نگارش
۹۱	.....	اخلاق در پژوهش
۹۲	.....	محورهای نگارش
۹۳	.....	دقت در مآخذ دهی پژوهش
۹۳	.....	اهداف عمده مآخذ دهی و استناد دادن منابع
۹۴	.....	روش های نقل و مآخذ دهی مطالب
۹۶	.....	روش های منبع نویسی و ارجاع درون متن
۱۰۴	.....	روش مطالعه
۱۰۴	.....	یادداشت برداری
۱۰۷	.....	رعایت نکات نگارشی
۱۰۸	.....	پاراگراف بندی
۱۱۰	.....	ویژگی های پاراگراف
۱۱۱	.....	نکات نگارش پاراگراف
۱۱۳	.....	نمونه های از نگارش و مآخذ دهی
۱۱۴	.....	معادل های کلمات خاص، واژگان خارجی و اصطلاحات
۱۱۵	.....	دیگر نکات نگارش در پایان نامه
۱۱۸	.....	حجم پایان نامه
۱۱۸	.....	حواشی صفحات
۱۱۹	.....	نشانه گذاری ها در نگارش
۱۲۲	.....	پیوسته یا منفصل نویسی در نگارش
۱۲۵	.....	برخی فنون نگارش
۱۲۷	.....	نکات دیگر نگارش
۱۲۷	.....	صفحه گذاری و نشانه گذاری مطالب
۱۳۰	.....	فاصله گذاری و حاشیه بندی
۱۳۱	.....	جداول و اشکال
۱۳۲	.....	پی نوشت ها (یادداشت ها) و زیر نویس ها
۱۳۲	.....	نکته پایانی

بخش دوم (ساختار پایان نامه (فصول پایان نامه)

۱۳۵	فصل اول (کلیات پژوهش
۱۳۵	درباره فصل و ساختار کلی فصل
۱۳۷	طرح پژوهش
۱۳۷	فواید طرح پژوهش
۱۳۸	قسمت‌های فصل اول پایان نامه
۱۳۹	مقدمه پژوهش
۱۳۹	نقش مقدمه
۱۴۰	نکات نگارشی در مقدمه
۱۴۱	بیان مسئله
۱۴۲	مراحل و جهت گیری‌های بیان مسئله
۱۴۳	قدم‌های بیان مسئله پژوهش
۱۴۶	نکات مورد توجه در بیان مسئله پژوهش
۱۴۷	چارچوب نظری و مفهومی پژوهش
۱۴۹	نقش و کارکرد نظریه
۱۴۹	شیوه‌های اخذ نظریه و سطوح آن
۱۵۰	ویژگی‌های نظریه
۱۵۱	حوزه و محدوده مسئله پژوهش
۱۵۲	برخی مشکلات شایع در بیان مسئله
۱۵۳	پرسش محوری پژوهش
۱۵۵	اهمیت و ضرورت پژوهش (کاربردها و جنبه‌های نوآورانه)
۱۵۶	اهمیت نظری پژوهش
۱۵۷	اهمیت کاربردی پژوهش
۱۵۷	سه تمرکز اصلی در بیان اهمیت پژوهش
۱۵۸	اهداف پژوهش
۱۵۸	ملاک‌های اهداف
۱۵۹	اهداف کلی پژوهش
۱۵۹	اهداف ویژه پژوهش
۱۶۰	ویژگی بیان اهداف
۱۶۱	سؤال‌ها یا فرضیه‌های پژوهش
۱۶۱	نقش‌های فرضیه
۱۶۲	ویژگی‌های فرضیه
۱۶۳	انواع فرضیه (برای مطالعه بیشتر)
۱۶۶	متغیر یا متغیرهای پژوهش و تعاریف آن (نظری و عملیاتی)
۱۶۷	انواع متغیرها (برای مطالعه بیشتر)
۱۶۹	الف) تعریف نظری یا مفهومی متغیرها

۱۷۰	.....	ب) تعریف عملیاتی یا کاربردی متغیرها
۱۷۰	.....	نتیجه گیری از تعریف متغیرها
۱۷۱	.....	انواع تعاریف عملیاتی (برای مطالعه بیشتر)
۱۷۲	.....	روش پژوهش، جامعه آماری و نمونه پژوهش
۱۷۲	.....	شیوه و ابزار جمع‌آوری اطلاعات؛ روایی و پایایی آن
۱۷۲	.....	شیوه تحلیل آماری داده‌های پژوهش
۱۷۳	.....	قلمرو (مکانی و زمانی) پژوهش
۱۷۳	.....	واژه‌های خاص و اصطلاحات پژوهش
۱۷۴	.....	نکات پایانی فصل
۱۷۴	.....	- مسؤلیت‌های دانشجو
۱۷۶	.....	- رویکرد نظام مند در پژوهش
۱۷۶	.....	- زمان و مدیریت زمان در پژوهش
۱۸۰	.....	مدیریت زمان و قانون پارکینسون (برای مطالعه بیشتر)
۱۸۳	.....	فصل دوم (مبانی نظری و پیشینه‌ی پژوهش)
۱۸۳	.....	در باره فصل
۱۸۴	.....	اهمیت مطالعات و پژوهش‌های گذشته
۱۸۶	.....	بخش‌های اساسی فصل دوم
۱۸۷	.....	الف) مبانی نظری پژوهش
۱۸۷	.....	گام‌های جست و جوی مبانی نظری
۱۸۸	.....	اهداف مطالعه مبانی نظری پژوهش
۱۸۸	.....	ویژگی‌های پیشینه کاوی خوب
۱۸۹	.....	ب) پیشینه پژوهش و انواع آن
۱۹۱	.....	انواع مرور نوشتار و پیشینه پژوهش
۱۹۲	.....	برخی اشتباهات متداول در بررسی منابع و نگارش مطالب
۱۹۴	.....	توصیه‌ها در تدوین فصل دوم
۱۹۸	.....	ج) نتیجه‌گیری (پایان‌بندی و با هم نگری فصل)
۱۹۹	.....	نکته پایانی فصل
۲۰۱	.....	فصل سوم (روش شناسی پژوهش)
۲۰۱	.....	در باره فصل
۲۰۲	.....	روش شناسی
۲۰۳	.....	قسمت‌های فصل سوم پایان نامه
۲۰۳	.....	- روش و نوع پژوهش
۲۰۴	.....	- جامعه، نمونه و روش انتخاب نمونه آماری پژوهش
۲۰۵	.....	- شیوه و ابزار گرد آوری اطلاعات پژوهش، روایی و پایایی آن
۲۰۶	.....	الف) مطالعه کتابخانه ای
۲۰۶	.....	ب) مطالعه میدانی

۲۰۷.....	روش پرسشنامه .....
۲۰۷.....	ج) محیط آزمایشگاهی .....
۲۰۸.....	–روایی و پایایی ابزار پژوهش .....
۲۱۰.....	روش‌های افزایش روایی .....
۲۱۱.....	مفروضات و پیش‌نیازهای انجام تحلیل عاملی .....
۲۱۱.....	مراحل انجام تحلیل عاملی .....
۲۱۱.....	روش‌های برآورد پایایی آزمون .....
۲۱۲.....	روش‌های آلفای کراباخ .....
۲۱۳.....	عوامل مؤثر در افزایش روایی و پایایی .....
۲۱۴.....	–مراحل انجام پژوهش (اجرای پژوهش) .....
۲۱۴.....	اشتباهات متداول در روش اجرای پژوهش .....
۲۱۵.....	–روش تجزیه و تحلیل آماری داده‌های پژوهش .....
۲۱۵.....	–آمار توصیفی .....
۲۱۶.....	–آمار استنباطی .....
۲۱۶.....	انواع روش‌های آماری .....
۲۱۸.....	اهمیت روش‌های آماری .....
۲۱۸.....	نکات کاربردی در تنظیم فصل .....
۲۱۹.....	نکته آخر در تنظیم فصل .....
۲۲۰.....	برای مطالعه بیشتر .....
۲۲۰.....	۱. معرفی انواع روش‌های پژوهش .....
۲۲۱.....	–روش پیمایشی (ماهیت و اهداف) .....
۲۲۵.....	– پژوهش آزمایشی .....
۲۲۶.....	انواع طرح‌های تجربی یا آزمایشی .....
۲۲۸.....	روش‌های کنترل در پژوهش آزمایشی .....
۲۳۰.....	نکات و فواید اجرای مقدماتی در روش پژوهش آزمایشگاهی .....
۲۳۱.....	اشتباهات متداول در انجام طرح‌های پژوهشی .....
۲۳۳.....	تحلیل محتوا .....
۲۳۵.....	پژوهش‌های کیفی .....
۲۴۱.....	نقد پژوهش کیفی .....
۲۴۲.....	روش‌های ترکیبی و روش کیو .....
۲۴۳.....	۲. جامعه پژوهش و روش‌های انتخاب نمونه .....
۲۴۴.....	انواع نمونه‌گیری .....
۲۴۵.....	– نمونه‌گیری‌های تصادفی .....
۲۵۴.....	– نمونه‌گیری‌های غیرتصادفی .....
۲۵۸.....	تعداد نمونه (حجم نمونه) از جامعه .....
۲۵۹.....	برخی نکات در انتخاب نمونه پژوهش .....
۲۶۰.....	تعیین روش محاسبه حجم نمونه از جامعه .....

انتخاب نمونه از جامعه در پژوهش‌های از نوع آزمایشی	۲۶۳
۳. انواع روش‌های جمع‌آوری اطلاعات	۲۶۳
انواع روش‌های جمع‌آوری اطلاعات	۲۶۷
روش پرسشنامه	۲۶۷
چند نکته برای تنظیم پرسشنامه	۲۶۸
انواع پرسشنامه(از منظر ساخت)	۲۶۹
-پرسشنامه استاندارد	۲۶۹
-پرسشنامه محقق ساخته	۲۶۹
نکات اجرای آزمایشی پرسشنامه یا آزمون مورد نظر	۲۷۲
۴. مقیاس‌های نگرش سنجی	۲۷۲
۵. روایی و پایایی ابزار پژوهش	۲۷۴
(الف)روایی (اعتبار)	۲۷۵
اجرای آزمایشی (مقدماتی) پرسشنامه	۲۸۰
فواید نامه همراه	۲۸۲
نمونه نامه همراه	۲۸۳
نرخ بازگشت و خصوصیات تدوین پرسشنامه	۲۸۴
(ب) پایایی (اعتماد)	۲۸۶
اشتباهات متداول در استفاده از ابزاراندازه‌گیری	۲۸۷
۶. مقیاس‌های اندازه‌گیری در پژوهش	۲۸۸
-اسمی	۲۸۹
-ترتیبی(رتبه ای)	۲۹۰
-فاصله ای	۲۹۰
-نسبی	۲۹۱
۷. انواع روش‌های تحلیل آماری	۲۹۲
(الف)آزمون‌های پارامتری	۲۹۳
همبستگی	۲۹۳
روش‌های تحلیل رگرسیون	۲۹۵
رگرسیون لجستیک	۲۹۹
روش‌های آزمون تی	۳۰۰
روش تحلیل واریانس (آنوا)	۳۰۲
تحلیل کوواریانس(آنکوا)	۳۰۴
تحلیل واریانس چند متغیری(مانوا)	۳۰۶
روش تحلیل عاملی	۳۰۶
نرم افزار لیزرل	۳۰۷
تحلیل مسیر	۳۰۸
-روش تحلیل مدل یابی معادلات ساختاری	۳۰۹
ویژگی‌های مدل معادلات ساختاری	۳۰۹

۳۱۱	ب) آزمون‌های ناپارامتری .....
۳۱۱	- معرفی آزمون ها .....
۳۱۲	- آزمون خی دو .....
۳۱۴	برخی اشتباهات متداول درانتخاب واستفاده روش‌های آماری .....
۳۱۷	فصل چهارم) یافته‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل آن .....
۳۱۷	درباره فصل .....
۳۱۸	نقش آمارو هدف فصل چهارم پایان نامه .....
۳۲۰	۱. اقدامات اولیه در تحلیل آماری .....
۳۲۰	الف) ورود داده‌ها به نرم‌افزارمور نظر؛ .....
۳۲۰	ب) نرمال کردن داده‌ها .....
۳۲۱	ج) استخراج اطلاعات جمعیت‌شناختی (بیوگرافیک) .....
۳۲۲	۲. اقدامات اصلی در تحلیل آماری .....
۳۲۲	پردازش داده‌ها .....
۳۲۳	الف) بیان یافته‌های توصیفی پژوهش (آمار توصیفی) .....
۳۲۳	ب) تحلیل استنباطی داده‌های پژوهش (آزمون فرض) .....
۳۲۵	سطح معناداری .....
۳۲۷	نکات مورد توجه در تحلیل فرضیه ها .....
۳۲۷	تعریف جدول .....
۳۲۸	نکات تنظیم جداول .....
۳۳۰	انواع نگاره‌ها (نمودارها) .....
۳۳۱	مرحله اول: توصیف اطلاعات .....
۳۳۱	مرحله دوم: تحلیل اطلاعات .....
۳۳۴	یافته‌های جانبی .....
۳۳۵	برخی اشتباهات در جمع آوری داده ها، تحلیل روابط و پردازش داده‌ها .....
۳۳۵	اشتباهات متداول در جمع‌آوری داده‌های پژوهش .....
۳۳۶	اشتباهاتی در تحلیل روابط بین متغیرها .....
۳۳۶	اشتباهاتی در پردازش داده‌ها .....
۳۳۷	نکته پایانی فصل ودورنمای فصل آتی .....
۳۳۹	فصل پنجم) نتیجه‌گیری، بحث و پیشنهادها .....
۳۳۹	درباره فصل .....
۳۴۰	هدف فصل .....
۳۴۲	قسمت‌ها (گام‌های) عمده فصل .....
۳۴۳	۱. نتیجه‌گیری .....
۳۴۳	۲. بحث و تفسیریافته‌ها .....
۳۴۷	نکات مورد توجه در تدوین فصل .....
۳۴۸	۳. محدودیت‌ها و پیشنهادهای پژوهش .....

۳۴۸	الف) محدودیت‌های پژوهش
۳۵۰	ب) پیشنهادهای پژوهش
۳۵۱	۱. پیشنهادهای کاربردی
۳۵۱	۲. پیشنهادهای پژوهشی
۳۵۴	۳. پیشنهادهای جانبی پژوهش (توصیه‌ها)
۳۵۴	منابع و مأخذ پایان‌نامه
۳۵۷	ضمایم پژوهش

بخش سوم) تکمیل و گزارش نهائی پایان‌نامه

۳۶۱	فصل اول) تدوین چکیده و مقاله پژوهشی مستخرج از پایان‌نامه
۳۶۲	بخش تکمیلی گزارش پایان‌نامه
۳۶۲	الف) تدوین چکیده پژوهش
۳۶۲	اهمیت چکیده پژوهش
۳۶۳	تعریف چکیده
۳۶۴	انواع چکیده
۳۶۴	الف) چکیده براساس هدف
۳۶۵	ب) چکیده براساس ساختار
۳۶۶	ساختار چکیده
۳۶۸	نمونه چکیده
۳۶۹	نکات تدوین چکیده
۳۷۱	ب) تدوین مقاله مستخرج از پایان‌نامه
۳۷۲	فواید تدوین مقاله
۳۷۲	تعریف مقاله و مقاله علمی
۳۷۳	ساختار مقاله
۳۷۴	الف) ساختار کلی مقاله
۳۷۵	- عنوان مقاله
۳۷۵	- صفحه عنوان مقاله
۳۷۶	- چکیده
۳۷۶	ب) ساختار محتوایی مقاله
۳۷۷	- مقدمه یا بیان مسئله
۳۷۹	- روش‌شناسی پژوهش
۳۷۹	- نتایج و یافته‌های پژوهش
۳۷۹	- بحث و تفسیر نتایج، پیشنهادها
۳۸۰	- منابع و مأخذ مقاله
۳۸۱	ویرایش مقاله
۳۸۱	الف) ویرایش فنی مقاله

۳۸۱	.....	ب (ویرایش محتوایی مقاله
۳۸۲	.....	ج) ویرایش نگارشی مقاله
۳۸۳	.....	نکات دیگر نگارش مقاله
۳۸۵	.....	-چند نکته در تدوین مقاله و مرور کلی
۳۸۶	.....	ج) انتخاب مجله و ارسال مقاله
۳۸۶	.....	پذیرش مقاله و دلایل عدم پذیرش آن
۳۸۷	.....	چند توصیه در انتخاب مجله
۳۸۸	.....	داوری مقاله
۳۹۰	.....	برای مطالعه بیشتر
۳۹۰	.....	الف (انواع مقالات علمی
۳۹۳	.....	ب (آشنایی با انواع همایش‌های علمی و حرفه‌ای
۳۹۹	.....	فصل دوم) آمادگی‌های جلسه دفاع، اصلاح نهایی و صحافی پایان‌نامه
۴۰۰	.....	ماهیت دفاع، مراحل و وظایف آن
۴۰۰	.....	الف) وظایف و اقدامات دانشجو قبل از جلسه دفاع
۴۰۵	.....	تهیه و تنظیم پاورپوینت
۴۰۷	.....	ب) وظایف و اقدامات دانشجو ضمن جلسه دفاع
۴۰۸	.....	نکات و توصیه‌ها در ارائه گزارش
۴۰۹	.....	پایان جلسه دفاع و اعلام نتیجه
۴۱۰	.....	ج) وظایف و اقدامات دانشجو پس از برگزاری جلسه دفاع
۴۱۱	.....	نکات پایانی و آخرین توصیه‌ها
۴۱۵	.....	فرجام پژوهش و اتمام پایان‌نامه
۴۱۸	.....	کلام آخر
۴۱۹	.....	منابع و مأخذ
۴۲۷	.....	پیوست‌های کتاب
۴۲۹	.....	پیوست ۱: نمونه طرح پژوهش (پورپزال)
۴۳۱	.....	پیوست ۲: کاربرگ داوری گزارش پژوهشی
۴۳۳	.....	پیوست ۳: نمونه صفحه عنوان روی جلد
۴۳۷	.....	پیوست ۴: اصطلاحات معمول پژوهش

به نام آن که جان را فکرت آموخت

پیشگفتار

معمار بی همتای هستی، با قدرت لایزال و بی‌منتها، طرح آفرینش کائنات را پی‌افکنند، کاخ وجود را برافراشت و انسان را به عنوان نیکوترین ثمره خلقت، به صورت و سان خویش بیافرید و از روح خود در وی دمید: وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوْحِهِ (سجده، آیه ۹) و او را به حکم «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ (اعراف، آیه ۱۷۲)، مسجود فرشتگان و اشرف مخلوقات، جانشین و امین خود قرار داد و به این آفرینش نیکو، ذات پاک خود را به صفت «احسن‌الخالقین» بستود. الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ: او کسی است که همه چیز را به نیکوترین شکل آن آفرید (سجده، آیه ۷). فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ: پس آفرین بر خدائی که نیکوترین آفرینندگان است (مؤمنون، آیه ۱۴):

چون آفرید صورت تو، صورت آفرین
بر آفرینش تو به خود گفت، آفرین
هر کس که دید صورت جان پرور تو، گفت
بر صورت آفرین و بر این صورت، آفرین

و بدین سان انسان به عنوان ثمره بی همتای خلقت، عهده‌دار آن امانتی شد که خداوند بر آسمان، زمین و کوه‌ها عرضه کرد و آنها از پذیرش آن سر برتافتند، این امانت نه عشق، نه معرفت و نه طاعت که همانا خود آگاهی و مسئولیت ساختن «خویشتن» بود. با این پذیرش، انسان خود را دستی یافت که گِل وجودش را به او سپرده‌اند تا معمار خویشتن و جامعه‌اش باشد. بدین گونه است که انسان در درجه نخست «خودآگاه و خودساز» است، سپس «جهان‌آگاه و جهان‌ساز» و او به همان اندازه که آفریننده‌ی خویش است، به آفریدگار عالم همانند می‌شود. بدین سان خداوند جامه تکریم بر قامت فکری آدمی پوشاند و با برخوردارگی استعداد خواندن، آموختن، پروراندن، پرسش و تفکر، او را بر بسیاری از آفریدگان خویش برتری داد و موجب اعجاب و اعجاز آفرینش خود را فراهم گرداند.

بدین سان کتاب (قرآن) که کلام خداوند بود با ندای جان بخش «اقراء» (بخوان) آغاز شد. کتاب سربه مهر و مستور ازلی با «اقراء» چهره گشود و آدم با خواندن آن، آتش عشق و حکمت بر مجمر جان کشید و متعالی شد، با خواندن آیات آن بوی عود دل آدمی، از آتش عشق، افلاک را در بر گرفت و سجده فرشتگان بر آدم خاکی برملا شد و این چنین اولین و آخرین سرمشق عشق «خواندن» شد و اول و آخر، ظاهر و باطن آن «اسم ربّ». جلوه تامه جمال پروردگار، محمد مصطفی (ص) با خواندن آیات آن، باب علم نبوی و بوستان حکمت را گشود و پرتو هدایت رحمانی را بر عالم و آدم برافشاند و بدین گونه کتاب، معجزه آخرین نبی گردید و کلام حرمت گرفت و جست و جوی انسان و پرسش‌گری معنا یافت. حرمت انسان در سخن و کلام تجلی پیدا کرد و تفکر جوهر آدمی شد. بی سبب نیست که در قرآن کریم، آیات

متعددی ناظر به دعوت انسان به کنکاش و مطالعه درعالم هستی است. شاید هیچ مکتبی به اندازه اسلام بر علم و آگاهی مبتنی بر تفکر ارج نهاده و ارزش قایل نشده و تا این حد و اندازه، انسان‌ها را به سوی فراگیری تفکر، تعقل و جست و جوی و کسب علم و دانش، ترغیب نکرده است.

حمد و سپاس بی حد خدای را که به برترین مخلوق خود، قدرت و توان یادگیری، اندیشیدن، تفکر و تعمق را عطا فرمود. ستایش معبودی را سزااست که به قلم سوگند یاد کرد: «ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ» (سوره قلم، آیه ۱) و آن را وسیله تنویر و تعالی افکار قرار داد. خداوندی که این نعمت را عطا فرمود که انسان‌ها در جهت رشد، شکوفایی و اعتلای فردی و اجتماعی، به یمن الطاف الهی گام بردارند و در این بی-کرانگی لطف، نعمت تفکر و تفقه، یادگیری و آموختن، موهبتی عظیم و والا در جهت اعتلای همه‌ی جانبه انسانی گردید. پس سزا است خداوند بلند مرتبه را ستود و شاکر الطاف وی بود. شاکر نعمت بودن بر انسان، فرض است. به جهت آفریده‌هایی که در نوع خود، شاهکار و اعجاز بی بدیل و بی نظیر خداوند است. البته نه سپاس و شکر، تنها به دلیل این نعمت‌های عطا شده، بلکه بیشتر شاکر آن کسی که بلند مرتبه و شایسته شکرگزاری است. آنکه به هر لحظه صد عقل و نظر و از اندیشه‌ها گهرها می‌سازد.

ای دوست شکر بهتر یا آنکه شکر سازد	خوبی قمر بهتر یا آنکه قمر سازد
ای باغ توی خوشتر یا گلشن گل در تو	یا آنکه بر آرد گل صد نرگس تر سازد
ای عقل تو به باشی در دانش و در بینش	یا آنکه به هر لحظه صد عقل و نظر سازد
دریای دل از لطفش پر خسرو و پر شیرین	وز قطره اندیشه صد گونه گهر سازد

و بدین سان بود که خودآگاهی، یادگیری، پژوهش و جست و جوی، قدرت تأمل، تفکر و توان آفرینندگی و خلاقیت به انسان، اعطا شد و ارزش آدمی با این توانمندی‌ها، معنا یافت و رسالتش آن گردید که آنها را به منصه ظهور برساند. این ویژگی‌ها است که از انسان موجودی بی همتا و خداگونه می‌سازد و خالق وی را شایسته و درخور ستایش می‌نماید. پس چون آغاز، یاد کرد نام اوست، انجام و پایان نیز مدیون یاری و یاور لطف و الطاف آن یگانه است. پس در نهایت همه سپاس‌ها و ستایش‌ها از آن اوست، از آغاز تا پایان.

مقدمه

در جهانی که لحظه لحظه آن در حال نوشدن است و تحولات سریع، فراگیر، متنوع و پیچیده از ویژگی‌های پایدار آن است، اتکای به تلاش‌های فکری انسان‌ها است که توسعه جامعه، معنی و مفهوم می‌یابد. در این فرایند، عوامل گوناگونی توسعه را قوام می‌بخشد که از آن جمله پویایی «آموزش» و «پژوهش» است. این دو فرایند، بانی و تداوم دهنده توسعه اند. غفلت از هر یک، به زیان و حاشیه رانده شدن دیگری تمام خواهد شد. در واقع «پژوهش» میوه درخت «آموزش» پویا و خلاق است. با نظام آموزش ضعیف، غیر پویا، غیر فعال و حافظه پرور نمی‌توان پژوهش نیرومند داشت. با فرایند آموزشی اثربخش است که پژوهش‌گر و پژوهش‌گرتوانا تربیت می‌شود، پس آموزش و پژوهش در انجام رسالت علمی، مکمل یکدیگر هستند. در سطحی کلان، نظام آموزشی برای حل مسائل جامعه با اتکا به نقش و توان آموزش و پژوهش، باید سیاست‌گذاری، هدف‌گذاری و برنامه‌ریزی کند. با تقویت فرایند آموزش و تدریس است که می‌توان شاهد رشد و ارتقای آموزش و نیز پژوهش بود.

در نگاهی کلان، اگر تحول جوامع به درستی تحلیل شود می‌توان به رابطه دوسویه (دیالکتیک) تعلیم و تربیت و جامعه پی برد و بر این باور و اعتقاد راستین صحه گذاشت که جامعه‌ای هرگز نمی‌تواند بدون یک نظام آموزشی منظم، پویا، نوآور و خلاق به اهداف متعالی فردی و اجتماعی دست یابد. این رهیافت با هر بینش و نگرشی نسبت به آینده، می‌تواند معنی و مصداق داشته باشد. در این جهت، بن‌مایه حرکت نظام آموزشی، آموزش و پژوهش است. پژوهش، به منزله اقدامی آگاهانه و عالمانه، دانشی است که مستلزم شناخت اصول، قواعد و روش‌ها می‌باشد و پژوهش‌گر با فراگرفتن و کاربرست آن، به اعتبار کار خویش می‌افزاید. اصولاً بخشی از رسالت نظام‌های آموزشی اعم از آموزش و پرورش و نیز به ویژه آموزش عالی، تسهیل فرایند پژوهش از رهگذر آموزش است. از این رو، گسترش دانش، بینش و نگرش پژوهش و آموزش اصول آن، را باید یکی از اهداف اساسی دانست. بدین لحاظ باید پژوهش را به‌طور بالقوه در تمام موضوعات درسی (نه الزاماً در موضوع و واحد خاص درسی) به کار گرفت.

در شرایط حاضر، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان پژوهشی، افزایش درصد بودجه از تولید ناخالص ملی را شاخص توسعه پژوهش در جامعه قلمداد می‌نمایند. اگرچه این شاخص، مهم است لیکن از آن مهم‌تر، کیفیت پژوهش‌ها است. کماکان پایین بودن کیفیت پژوهش‌ها، به‌گزینه‌ی موضوعات، عدم رعایت معیارها و عدم امکان استفاده عملی از نتایج طرح‌ها، به قوت خود باقی است. صرف‌نظر از تحلیل تنگناهای عرصه پژوهش و

چالش‌ها ناشی از گسست ساخت «اندیشه» و «عمل»، واقعیت آن است که به طور مستمر طرح‌ها، پایان-نامه‌ها و رساله‌ها، انجام و انتشار می‌یابند. بخش اعظمی از تلاش‌های پژوهش در حوزه‌ها ورشته‌های مختلف علمی، در دوره‌های تحصیلات تکمیلی با هدایت استادان راهنما است، دوره‌هایی که اگر درست مدیریت و هدایت شود در توسعه علمی، حل مسائل مختلف جامعه و در نتیجه، توسعه جامعه می‌تواند نقش تعیین کننده‌ای داشته باشد. اهمیت مضاعف تحصیلات تکمیلی از آن‌جا ناشی می‌شود که به دلیل توأمان آموزش و پژوهش، منبع مهمی برای تولید دانش محسوب می‌شود. آنچه که به نظر مهم می‌آید، نسبت دانشگاه‌ها و مراکز «پژوهش-محور» به «آموزش-محور» است که با توجه به گسترش مراکز آموزش محور، این نسبت بسیار اندک است. آموزش باید در خدمت پژوهش قرار گیرد و آن را در چارچوب علمی قرار دهد. پژوهش علمی از خصیصه نظام یافتگی برای شناخت اصول و قواعد کلی حاکم بر روابط بین متغیرها برخوردار است، یعنی فرایند بررسی علمی از یک نظم و قاعده تبعیت می‌کند، به همین دلیل، باید مبتنی بر آموزش و یادگیری باشد. پژوهش، با نگرش و باور عمیق به آن، آموزش درست و صحیح، انجام و اجرای قاعده مند آن، می‌تواند نتیجه دهد. انجام و ارائه نتایج پژوهش‌ها با کیفیت بالا بر اساس اصول، معیارها و ضوابط علمی پژوهش، یک نیاز ضروری و اولویت دار مجامع علمی و دانشگاهی است.

به این منظور، مخاطب کتاب حاضر، عمدتاً پژوهش‌گران و نیز دانشجویان تحصیلات تکمیلی است. همه دانشجویان در مقاطع مختلف تحصیلی دروس مربوطه به پژوهش را در برنامه درسی دوره تحصیلی خود دارند، اما کمتر امر پژوهش را خود به طور مستقل برعهده گرفته‌اند. اما آنان در پایان دوره تحصیلی باید فعالیت پژوهشی را آغاز و به انجام رسانند. از این رو، منبعی که بتواند فرایند پژوهش را از آغاز و انتخاب موضوع تا پایان آن رصد نماید و نکات لازم آن را برشمارد، مورد نیاز است. اگرچه در این خصوص، کتاب‌های بی شماری نگارش شده و مؤلف در حد توان از آنها بهره گرفته است، اما شیوه سازماندهی مطالب و مباحث این کتاب که جنبه راهنمایی و هدایت کننده‌ای فرایند پژوهش و نگارش با رویکرد پایان نامه نویسی دارد، در یک سیر منطقی، با هدف افزایش کیفیت پژوهش‌ها در پایان نامه و رساله نویسی تألیف شده است و می‌تواند دانشجو را در فرایند پژوهش تا حدی زیادی مستقل نماید. کیفیت پژوهش، مستلزم انتخاب درست و سنجیده موضوع، اجرای هوشمندانه، تدوین و نگارش هنرمندانه دارد. از این رو، آگاهی از نحوه انتخاب موضوع و انتخاب روش (روش‌شناسی)، تحلیل و تفسیر نتایج و نیز کیفیت نگارش پژوهش ضرورت دارد که در این کتاب به آن پرداخته شده است.

این اثر که حاصل مطالعات، تجربیات، راهنمایی‌ها، مشاوره‌ها و داوری‌های پایان‌نامه‌های تحصیلی دانشجویان توسط نگارنده بوده است، تلاشی است تا معیارهای علمی و پژوهشی و نیز نگارشی پایان-نامه‌های تحصیلی را به سبک و سیاقی کاربردی و به دور از اصطلاحات خاص، مغلق و بدون پرداختن به مباحث پژوهش و آماری محض (که ممکن است باعث خستگی خواننده شود) را ارائه کند. تنها در برخی فصول، آن هم به ضرورت، قسمتی با عنوان «برای مطالعه بیشتر» در انتهای برخی فصول گنجانده شده تا ضمن آن که تداخلی با گام‌های اصلی پژوهش پایان‌نامه بوجود نیاید، برای دانشجویانی که می‌خواهند

درباره مباحث مربوطه، آگاهی بیشتری داشته باشند، مفید و قابل استفاده باشد و آنان را در انجام پژوهش، راهنمایی نماید.

هدف کتاب آن است که دانشجو(که در تمام کتاب با عنوان پژوهش‌گر آمده است) با مراحل گوناگون پژوهش از مرحله انتخاب موضوع، فرایند انجام اجرا و نیز نگارش آن آگاه شده تا بتواند پژوهش را از ابتدا تا انتها مدیریت نماید. مباحث کتاب در راستای تدوین اصول نگارش پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی، سه مرحله کلی را در بر می‌گیرد:

مرحله اول: درک ماهیت پژوهش و پایان‌نامه، اقدامات اجرایی شامل انتخاب استاد راهنما، جست‌وجوی اطلاعات، انتخاب موضوع مناسب و فرایند آماده‌سازی و تدوین طرح نهایی پیشنهادی پژوهش(پروپوزال) است.

مرحله دوم: فرایند اجرا و تدوین پایان‌نامه از تصویب طرح پژوهش در گروه یا واحد تحصیلات تکمیلی دانشگاه یا مؤسسه آموزشی بر اساس فصول پنج‌گانه پیشنهادی.

مرحله سوم: مرحله پایانی، مرحله نگارش و ارائه گزارش پایان‌نامه به استاد راهنما و نیز گروه آموزشی مربوطه، و نیز استخراج مقاله پژوهشی از پایان‌نامه و برگزاری جلسه دفاع است.

بر اساس این مراحل، مباحث این کتاب مجموعاً در سه بخش و ده فصل تنظیم شده است. با توجه به اینکه فصل‌های کتاب با فصل‌های پایان‌نامه پیشنهادی در این کتاب، هماهنگی گردد، فصول حالت توالی(از فصل اول تا دهم) ندارد بلکه در هر بخش کتاب، بنا به اقتضاء، فصول جداگانه شماره‌گذاری شده است. بخش اول، سه فصل، بخش دوم پنج و بخش سوم دارای دو فصل است.

بخش اول و آغازین کتاب: کلیات

در سه فصل بخش آغازین کتاب، پیش‌درآمدی بر مباحث کلی پژوهش آمده است. در این فصول، به پژوهش، ماهیت آن، اهداف پایان‌نامه، منابع انتخاب موضوع، بیان مهارت‌های اساسی پژوهش و شیوه‌های نگارش علمی و مآخذ دهی پرداخته شده است.

بخش دوم و میانی: ساختار پایان‌نامه(فصول)

فصول اول تا پنجم که منطبق بر فصول پنج‌گانه پژوهش در پایان‌نامه است، مراحل پژوهش به تفکیک فصول از فصل اول تا پنجم پایان‌نامه به عنوان ساختار، مورد بحث قرار گرفته شده است. فصول پنج‌گانه پیشنهادی در پایان‌نامه با فصول کتاب هماهنگ است. به این معنی که ساختار اصلی گزارش پژوهش(اعم از پایان‌نامه یا رساله) که در پنج فصل پیش‌بینی شده است، به طور جداگانه آمده است. البته امکان تغییر فصول پنج‌گانه و یا ادغام آن به تناسب موضوع و ماهیت پژوهش وجود دارد.

در پایان برخی فصل‌ها و گاه در بین مطالب، بخشی جداگانه تحت عنوان «برای مطالعات بیشتر» گنجانده شده تا اطلاعات دانشجو را در آن موضوع غنی‌تر نماید. این مطالب، مرتبط به مباحث همان

قسمت و فصل بوده، اما لزوماً از اصل مطالب تفکیک شده است تا از تداخل آن با بقیه مطالب، جلوگیری شده باشد. به همین منظور، در فصل سوم از بخش دوم کتاب، مباحث متعدّد و مبسوطی ارائه شده است که هدف صرفاً برای مطالعه بیشتر دانشجویان در باره قسمت‌های مختلف همان فصل بوده است.

بخش سوم و پایانی کتاب: تدوین چکیده، استخراج مقاله و ارائه گزارش (دفاع)

این بخش نیز شامل دو فصل است که به فعالیت‌های دانشجویان بعد از اتمام کار پایان‌نامه پرداخته است. اصول تدوین چکیده و نحوه استخراج مقاله پژوهشی از پایان‌نامه، آمادگی‌های جلسه دفاع و اصول راهنمایی‌کننده جلسه دفاع و وظایف و اقدامات دانشجوی «قبل»، «ضمن» و «بعد» جلسه، اصلاحات و ویرایش نهایی و نهایتاً صحافی و تحویل نسخ یا فایل پایان‌نامه است.

در قسمت ضمائم کتاب، طرح پیشنهاد پژوهش، چک لیست ارزیابی کلی مراحل انجام پایان‌نامه، طرح صفحه عنوان و در پایان، برخی اصطلاحات رایج در پژوهش آمده است. امید است مباحث کتاب که در بردارنده انتخاب موضوع پایان‌نامه تا تدوین و ارسال مقاله به مجله و نیز مرحله دفاع است، مورد استفاده دانشجویان و دانش پژوهان، اساتید و مدرّسان محترم قرار گیرد و موجب تسهیل فرایند پژوهش شده و علاقه و انگیزه دانشجویان را ارتقا دهد. نگارنده امیدوار است، مباحث کتاب بتواند فرصت‌هایی را برای خود-یادگیری و ارتقای کیفیت پژوهش فراهم نموده باشد.

در پایان، لطف خداوندگار را شاکرم که هرگز نمی‌توانم این نوشتار، از کرامت و عنایت وی است و هر نقصان و کاستی ناشی از ناتوانی علمی نگارنده، نویسنده بر این باور نبوده و نیست که این کتاب توانسته است همه پیچیدگی‌ها و ظرافت‌های حوزه پژوهش و نگارش را بکاود و بر قواعد و اصول پژوهش و نگارش پایان‌نامه نویسی سنگ تمام گذارد، بلکه تنها روزنه‌ای را گشوده است، امید که پژوهش‌گران آن را به پنجره‌ای مبدل نمایند. در نتیجه از آنجا که این نوشته خالی از کاستی نخواهد بود، موجب امتنان خواهد بود، پژوهش‌گران، دانشجویان، دانش پژوهان و نکته بینان ساحت علم، دانش و پژوهش، درباره محتوی این نوشتار به نگارنده در خصوص قوت‌ها و ضعف‌های آن، بازخور لازم بدهند تا با بازنگری و اصلاح بعدی، بر کیفیت و عمق مطالب افزوده شود.^۱ از آنجا که تکریم مربیان، معلمان و اساتید، ارج نهادن به ساحت دانش و فرزندی است، نگارنده بر خود فرض می‌داند بدون ذکر نام و تنها به پاس حرمت‌گذاری و ادای احترام، خود را مدیون و مرهون همه تلاش‌های مربیان، معلمان و اساتید معزز و گران قدری بدانم که از محضر آنان در طی سالیان متمادی بهره‌ها برده و توشه‌ها اندوخته است. آنانی که با بلند نظری، گران مایگی، گران سنگی، فرزندی، حلم، صبوری، شکیبایی، خویشتنداری، مناعت طبع، دقت و سخت کوشی علمی و آموزشی، راهنمایی‌ها و مهمم ترحسن رابطه انسانی، نفوذ ناشی از منش مربی، فرهیختگی و شخصیت که بزرگترین سرمایه هر معلم و استاد است، نام و نقش ماندگار و نامیرا در ذهن حک نموده اند. آنانی که موجب مباهات و افتخار شده و روزنه‌هایی را پیش روی نگارنده گشوده اند، مراتب سپاس و

^۱ E-MAIL: hpourshafei@birjand.ac.ir

سپاسگزاری خود را تقدیم دارد و از خداوند بخواهد که اجر و پاداش همه آن تلاش‌های بی شائبه و صادقانه را خود آن طور که شایسته است، عطا فرماید. نگارنده امید واثق دارد خداوند متعال، عنایت و کرامت‌های خاصه اش را از آنان دریغ نخواهد کرد و از ایزد یکتا، خالصانه و خاضعانه طلب نماید که همه ما را نیز در کَنَف الطاف خود قرار داده و از عنایت کریمانه اش بیش از پیش بهره مندمان سازد. بدین وسیله نگارنده از انتشارت محترم آوای نور، مدیریت گرانقدر و همکارانشان و تلاشی که سرکار خانم منیرالسادات حسینی به جهت صفحه آرایی کتاب متقبل شده‌اند، قدردانی و آرزوی توفیق می‌نماید.

مَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ (سوره مبارکه هود، آیه، ۸)

«و از خداوند توفیق می‌طلبم و بر او توکل کرده و به درگاه او پناه می‌برم».

توفیق از خداست و تکیه بر اوست.

هادی پورشافعی

عضو هیأت علمی دانشگاه بیرجند. تابستان-۱۳۹۲

